

Subject Area
Fine Arts

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 984-993

Arrival
07 January 2022
Published
24 March 2022
Article ID Number
3921
Article Serial Number
14

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3921>

How to Cite This Article
Çetin, Y. (2022). "Ağrı Yöresi Heybe Dokumaları"
International Social
Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:96;
pp:984-993

Social Sciences Studies
Journal is licensed under
a Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Ağrı Yöresi Heybe Dokumaları

The Saddlebag Weavings Of Agri Region

Yusuf ÇETİN¹

¹ Prof. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Ağrı/Türkiye

ÖZET

Doğu Anadolu'nun sınır illerinden birisi olan Ağrı, Asya ile Avrupa arasında önemli bir geçiş güzergâhı üzerinde yer aldığı için farklı kültürlerin etkilerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu etkilerin en iyi gözlemlendiği alanlardan birisini de geleneksel el sanatları oluşturmaktadır. Ham maddesi yün olan ve oldukça zengin bir çeşitliliğe sahip olan yöre heybeleri geleneksel el sanatları içinde özgün bir yere sahiptir. Motif ve kompozisyon özellikleri ile Kars, Kafkas, Van, Bitlis ve Batı İran etkilerini taşıyan heybelerde bu etkiler doğrudan olmayıp, biçim değiştirerek yöreye özgü motif ve kompozisyonlara dönüşmüş, karakteristik özellikler kazanmıştır. Yaşam biçiminin değişmesi ile artık dokunmayan ve gün geçtikçe yöre insanının hafızasından silinen heybelerin yeniden dokunarak turistik eşya olarak pazarlanması, bir taraftan kadın iş gücünü aktif hale getirerek yöre insanına gelir kazandıracak, diğer taraftan kültürel mirasımızın korunarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, heybe, geleneksel el sanatları

ABSTRACT

Ağrı, one of the border provinces of Eastern Anatolia, has the effects of different cultures as it is located on an important transit route between Asia and Europe. One of the areas where these effects are best observed is traditional handicrafts. Local saddlebags, whose raw material is wool and have a very rich variety, have a unique place in traditional handicrafts. Carrying the influences of Kars, Caucasus, Van, Bitlis and Western Iran with their motif and composition features, these effects are not direct, but transformed into motifs and compositions specific to the region by changing their form, and gained characteristic features. With the change in the lifestyle in the region, the saddlebags, which are no longer touched and are erased from the memory of the local people, will be re-touched and marketed as touristic goods, on the one hand, it will activate the female workforce and will provide income to the local people, on the other hand, it will ensure that our cultural heritage is preserved and transferred to future generations.

Key Words: Agri, saddlebag, traditional crafts

1. GİRİŞ

Geleneksel el sanatlarımızdan hammaddesi lif olan dokumalar Anadolu coğrafyasının her bir bölgesinde teknik, renk, motif ve desen özellikleri ile zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Anadolu insanının günlük yaşantısında önemli rol oynayan bu dokumalar hem dekoratif hem de kullanım amaçlı olarak uzun yıllar kesintisiz bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Geçmişte çok önemli bir dokuma merkezi olan Ağrı ve çevresinde de zorlu yaşam koşullarında, günlük yaşamı kolaylaştırmak amacıyla başta yaygı olmak üzere farmaş, yastık, minder, namazlık, çuval, torba, heybe gibi hem dekoratif hem de kullanım amaçlı çeşitli eşyalar dokunmuştur.

Bu geleneksel dokumalardan birisi olan heybe Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi Ağrı'da da yiyecek ve küçük eşyayı taşımak veya çeyiz, giyim eşyası gibi malzemeleri saklamak için kullanılmıştır. Anadolu dışındaki Türk topluluklarında "horjun", "horcun", "korcun" denilen (Ölmez & Etikan, 2014: 58) ve yörede "hurç" veya "tur" olarak bilinen heybe, geçmişte zorlu ulaşım koşullarında ve yaylacılıkta yöre insanı tarafından yaygın kullanım görmüştür. Son yıllarda yaşam biçimi ve ulaşım olanaklarının değişmesi ile giderek yok olma süreci içerisine girmiş olan heybe dokumalardan günümüze ulaşabilen örneklerin çoğu halı tüccarları tarafından toplanmış, çok az örnek de sahipleri tarafından hatıra eşya olarak saklanmış veya mekânlarda dekoratif amaçlı olarak sergilenmiştir. Ancak bu örnekler uygun saklama koşullarında saklanılmadığı için yıpranma ve bozulmalarla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu çalışmanın materyalini Ağrı ili merkez ve bağlı ilçeler ile köylerinde farklı tekniklerle dokunmuş ticaret eşyası olarak sergilenen veya daha çok ata yadigarı hatıra eşya olarak saklanan halı, kilim, cicim, zili ve sumak tekniklerinde dokunmuş heybe örnekleri oluşturmaktadır. Alan araştırması kapsamında yerinde inceleme yöntemi kullanılarak heybe dokumalar tespit edilmiş ve fotoğraflanarak elde edilen veriler kayıt altına alınmıştır. Tespit edilen bu örnekler ayrıntılarıyla incelenmiş, renk, motif ve desen özellikleri incelenerek yöre dokumaları içindeki yerleri ve önemleri ortaya konulmuştur.

Yörenin geleneksel el sanatları içerisinde önemli bir grubu oluşturan heybeler artık dokunmadığı için örnekler giderek azalmakta, ilde bir müze bulunmadığı için de tespit edilebilen bu son örneklerin belgelenerek kayıt altına alınması ve gelecek nesillere ulaştırılması amaçlanmıştır.

2. AĞRI YÖRESİ HEYBE DOKUMALARI

2.1. Halı Heybeler

Foto 1. Ağrı-Diyadin yöresi halı heybe (Kibar Kaya, Diyardin Merkez)

İki göz ve iki parçalı ağ kısmından meydana gel 1. heybenin çözgü ipliği, atkı ipliği ve ilme ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir (Foto. 1). 43 x 122 cm. ölçülerindeki heybenin ön yüzü halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur. Heybenin etrafı sökülmeyle engellemek için siyah-beyaz bir saç örgüsü ile çevrelenmiştir.

Her iki gözün bordürü yünün doğal rengi olan kahverengi zemin üzerine siyah, beyaz, mor, pembe, gri, turuncu renklerin kullanıldığı çiçekli su yolu motifinden meydana gelmektedir. Göbek kısımlarında ise koyu kahverengi zemin üzerinde etrafı turuncu ve kahverengi şeritlerle çevrili birer altıgen madalyon yerleştirilmiştir. Uç kısımları merdiven şeklinde düzenlenen madalyonların ortalarında krem rengi zemin üzerine stilize dal yaprak ve çiçeklerden oluşan çapraz çiçek (Hun Gülü) motifleri yer almaktadır. Halıcılık tarihinin bilinen en eski halısı olan Pazırık Halısı'nda kullanılan "Hun Gülü-Türkmen Gülü" motifi çeşitli zamanlarda "Buhara Gülü", "Neben Gülü", "Salur Gülü" isminde çeşitli formlar almış, Selçuklu ve Türkmenlerde "Sekizgen Gül" motifine dönüşmüştür (Çelik, 1999: 21). Günümüzde daha çok çapraz çiçek motifi adıyla anılan bu motif Anadolu'da çok yaygın bir şekilde kullanılmakla birlikte başta halı yastıklar olmak üzere Ağrı dokumalarında da yöreye özgü farklı karakteristik özellikleri ile sevilerek kullanıldığı görülmektedir (Çetin, 2019: 61-69). Çapraz çiçeklerin uç kısımlarında birer akrep motif, iki yan boşluklarda ise yaprakları alternatif renklerden oluşan birer gülbezek motifi yerleştirilmiştir.

İki dikdörtgen parçadan oluşan ağ kısmının etrafı yarlarda pembe zemin üzerine siyah çengel motifleri, alt ve üst taraflarda ise siyah beyaz renklerle çakmak motiflerinin oluşturduğu birer bordür çevrelemektedir. Ortalarda ise gri zemin üzerine pembe ve turuncu renkte birer tırtıklı çiçek motif bulunmektedir. Bu motif farklı renk ve form düzenlemeleri ile yöre dokumalarında sevilerek kullanılan motiflerden birisini oluşturmaktadır (Çetin, 2019: 177-183). Renk çeşitliliği bakımından oldukça zengin olan dokumada kahverengi, siyah, beyaz, gri renkler yünün doğal renkleri olup, mor, pembe ve turuncu renklerde kimyasal boya kullanılmıştır.

Foto 2. Ağrı-Diyadin yöresi halı heybe (Tasia Yenigün, Taşbasamak Köyü)

Oldukça yıpranmış olan 2. heybe 49 x 127 cm. ölçülerinde olup iki göz ve iki parçalı ağ kısmından meydana gelmektedir (Foto. 2). Çözüğü ipliği, atkı ipliği ve ilme ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün olan heybenin ön yüzü halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur.

Etrafı siyah-beyaz saç örgüsü ile çevrili heybenin dikdörtgen iki gözünü çevreleyen tek bordür mevcuttur. Oldukça geniş tutulmuş bordür uzun kenarlarda kahverengi zemin üzerine ortaları alternatif renklerle doldurulmuş uç uca eklenmiş baklava motiflerinden, dar kenarlarda ise beştaş motiflerinden oluşmaktadır. Yünün doğal rengi olan kahverengi zeminli göbek kısımlarına etrafı merdivenli altıgen madalyonlar yerleştirilmiştir. Madalyonların zeminleri turuncu renkli olup iç kısımlarında uç uca yerleştirilmiş, içleri farklı renklerle doldurulmuş iki sekiz kollu yıldız motifi bulunmaktadır.

İki dikdörtgenden oluşan ağ parçalarının etrafları birer baklava motifleri ile oluşan bordürle çevrelenmiş olup ortaları gri zemin üzerinde pembe renkli birer pıtırak motifi yerleştirilmiştir. Dokumanın zemin kısımlarında yünün doğal rengi olan kahverengi, siyah, beyaz ve gri renkleri, motiflerde ise kimyasal boyalı mor, pembe ve turuncu renkleri kullanılmıştır.

Foto. 3. Ağrı-Doğubayazıt yöresi halı heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

Oldukça sağlam olarak günümüze ulaşmış olan 3. heybe iki göz ve iki parçalı ağ kısmından meydana gelmektedir (Foto. 3). Ön yüzü halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuş olan heybe 56 x 105 cm. ölçülerinde olup çözgü ipliği, atkı ipliği ve ilme ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir. İçten ve dıştan kahverengi-beyaz renkli bir Kafkas şeridi ile çevrili olan gözlerin etrafında yer alan geniş bordür lacivert zemin üzerine içleri alternatif renklerle doldurulmuş, yana yana dizilen göz motiflerinden oluşmaktadır. Kahverengi ve pembe zeminli göbek kısımlarında, ortalarında birer göz motifinin yer aldığı, içte lacivert, dışta beyaz renkli çengelli baklava motiflerinin oluşturduğu iki iri madalyon yer almaktadır. Zemin dolgusu olarak irili ufaklı haç motifleri ile içleri farklı renklerle alternatifli renklerle doldurulmuş göz motifleri bulunmaktadır.

İki parçalı ağ kısmının iki geniş kenarlarına sıralı halkalar yerleştirilmiş olup ortalarına pembe zemin üzerine siyah renkli iri birer tırtıklı yaprak motifine yer verilmiştir. Dokumada kahverengi, lacivert, siyah, beyaz, mor, pembe, gri, turuncu renkleri kullanılmıştır.

Foto.4. Ağrı-Doğubayazıt yöresi halı heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

Oldukça renkli bir kompozisyon özelliğine sahip olan 4. heybe 54 x 105 cm. ölçülerinde olup ön yüzü halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 4). Heybenin çözgü ipliği, atkı ipliği ve ilme ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir. Ağ kısmı oldukça dar tutulan, daha çok eşya saklamak için kullanılan ve iki gözden oluşan heybenin uç kısımları alternatifli renklerden oluşan verev yerleştirilmiş eşkenar dörtgenlerin oluşturduğu birer

bordür ile sınırlandırılmıştır. Gözlerin ağız kısmında ise testere dişi ve zincir halkalarının oluşturduğu bordürler yer almaktadır. Gözlerin ön yüzünü oldukça geniş tutulmuş, pembe renkli altıgenlerin birbirine bağladığı alternatifli renkli kelebek motiflerinden oluşan geniş bir bordür çevrelemektedir. Göbek kısımlarının ortalarına ise içleri farklı renklerle dolgu geometrik motiflerin yer aldığı birer Türkmen aynası motifi yerleştirilmiştir. Kafkas bölgesi halılarında yaygın olarak karşımıza çıkan bu motif yöre halılarında da yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Görgünay, 1975: 55-58).

Dokumada kahverengi, siyah, beyaz, gri renkler yünün doğal renkleri olup, mor, pembe, yeşil, lacivert ve turuncu renklerde kimyasal boya kullanılmıştır.

2.2. Kilim Heybeler

Foto. 5. Ağrı-Doğubayazıt yöresi kilim heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

15. heybe 50 x 95 m. ölçülerinde, ön yüzü ilikli kilim, arka yüzü düz kilim dokuma tekniği ile dokunmuştur. Heybenin çözgü ipliği, atkı ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir (Foto. 5) (Çetin, 2019: 297). Heybenin etrafı sökülmesini önlemek için kırmızı beyaz bir saç örgüsü ile çevrelenmiş olup köşelerine birer püskül yerleştirilmiştir.

Gözlerin ağız kısımlarında beyaz zemin üzerine beli aralıklarla arda arda yerleştirilmiş içleri farklı renklerle doldurulmuş baklava motiflerinin oluşturduğu bir bordür yer almaktadır. Gözlerin ön yüzleri iki yandan şerit halindeki tarak motifleri ile sınırlandırılmış olup ortalarda eksene göre bir kaydırılmış, sonsuzluk prensibine uygun, içten dışa doğru alternatifli renklerle gelişen merdivenli baklava motiflerinin oluşturduğu bir kompozisyon şeklinde düzenlenmiştir.

Heybenin arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuş olup, farklı genişlikte bordo siyah renklerle şerit halinde bordürlerden oluşmaktadır. Dokumada kırmızı, pembe, siyah, beyaz, turuncu, yeşil, kahverengi, gri, mor renkler kullanılmıştır.

3.3. Cicim Heybeler

Foto. 6. Ağrı yöresi cicim heybe (Merkez Ballıbostan Köyü, M. Nuri Polat)

İki göz ve geniş bir ağ kısmından meydana gelen 6. heybe 94 x 101 cm. ölçülerinde olup ön tarafı seyrek ilikli cicim, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 6). Oldukça sağlam olarak günümüze ulaşmış olan heybenin çözgü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir.

Cicim heybede gözlerin zeminleri enlemesine yerleştirilmiş ince ve kalın bordür bantlarından oluşmaktadır. Farklı renklerde zikzak şeritlerin sınırlandığı ince bordürlerden seyrek motifli cicim tekniğinde, alternatif renklerle

pıtırak motifleri yerleştirilmiştir. Kalın bordürlerden ilk sırada olanlarda yan yana sıralanmış farklı renklerle içleri dolgulu ikişer iri göz motifleri yer almaktadır. İkinci sırada yer alan kalın bordürlerde ise içleri dolgulu, birer atlamalı yerleştirilmiş kelebek ve göz motifleri bulunmaktadır.

Heybenin ağ kısmı ve arkası düz kilim tekniğinde dokunmuş olup farklı renklerden alternatifli olarak yerleştirilen yatay şeritlerden oluşmaktadır. Oldukça zengin bir renk kompozisyonuna sahip olan heybede pembe, mor, turuncu, sarı, mavi, yeşil, siyah ve beyaz renkler kullanılmıştır.

2.4. Zili Heybeler

Foto. 7. Ağrı-Doğubayazıt yöresi zili heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

İki göz ve bir dar ağ kısmından meydana gelen ve 45 x 97 cm. ölçülerindeki 7. heybenin ön yüzü zili ve halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 7). Çözüğü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün olan heybe iki göz ve bir ağ kısmından meydana gelmektedir.

Her iki gözün uç tarafları “U” formu oluşturacak şekilde halı tekniğinde dokunmuştur. Kafkas işi bir şerit ile sınırlandırılan bu bölümlerin içlerinde uç uca yerleştirilmiş baklava motifleri yer almaktadır. Lacivert zeminli gözlerin etrafı alternatifli renklerle zikzak motiflerinden oluşan bordürlerle çerçevelendikten sonra göbek kısımlarına çengel ve baklava motiflerinin sınırlandırıldığı beyaz renkli birer iri tırtıklı yaprak motifleri yerleştirilmiştir. Zemin boşluklarını doldurmak için de sıralı baklava motifleri kullanılmıştır. Oldukça zengin bir renk çeşitliliğine sahip olan dokumada kırmızı, pembe, beyaz, siyah, lacivert, mor ve siyah renkler kullanılmıştır.

Foto. 8. Ağrı-Doğubayazıt yöresi zili heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

İki göz ve bir ağ kısmından meydana gelen ve 98 x 101 m. ölçülerindeki 8. heybenin ön yüzü zili ve halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 8). Çözüğü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün olan heybe iki göz ve bir ağ kısmından meydana gelmektedir.

Dikdörtgen formunda, halı tekniğinde dokunan gözlerin uç kısımları mavi zemin üzerine etrafı Kafkas işi şeritlerle çevrili olup içleri denden motiflerinden oluşan birer bordür yerleştirilmiştir. Gözlerin etrafındaki birinci bordür iki ince Kafkas işi şerit ile sınırlandırılmış olup farklı renklerden yan yana dizilmiş çakmak motiflerinden oluşmaktadır. İkinci bordür ise zemin boşlukları farklı renklerden oluşan bir zikzak şerit şeklinde düzenlenmiştir. Göbek kısımlarına lacivert zemin üzerine etrafı çengel ve testere dişi bordürlerle çevrili tırtıklı yaprak motifleri yerleştirilmiştir. Zemin dolgusu olarak da uç uca dizilmiş sıralı baklava motifleri kullanılmıştır. Dokumada kırmızı, pembe, beyaz, siyah, mor, turuncu, lacivert ve mavi renkler kullanılmıştır.

Foto. 9. Ağrı-Doğubayazıt yöresi Zili heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

İki göz ve dar bir ağ bölümünden meydana gelen ve 25 x 70 cm. ölçülerindeki 9. heybenin ön yüzü zili ve halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 9). Çözü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün malzemeden meydana gelmektedir.

Her iki gözün uç tarafları “U” formu oluşturacak şekilde halı tekniğinde dokunmuştur. Turuncu zemin üzerine bir tarafta siyah şeritler, diğer tarafta mavi renklerle yan yana dizilmiş stilize çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Gözlerin ağız kısımları zeminleri ve içleri alternatifli renklerle doldurulmuş ve aynı eksen üzerinde yan yana dizilmiş haç motiflerinden oluşan birer bordür ile sınırlandırılmıştır. Gözlerin her biri, yanlarda daha geniş, alt ve üstte daha dar tutulan zikzak bordürlerle çerçeveselmiştir. Göbek kısımları ise kurtağzı ve baklava motiflerinden oluşan geometrik birer kompozisyon ile doldurulmuştur. Oldukça zengin bir renk çeşitliliğine sahip olan dokumada turuncu, kırmızı, pembe, beyaz, siyah, mavi, mor, yeşil renkler kullanılmıştır.

2.5. Sumak Heybeler

Foto. 10. Ağrı-Doğubayazıt sumak heybe (Mustafa Erincik, Özel Ticarethane)

İki cep ve bir ağ kısından meydana gelen 10. heybe 50 x 95 cm. ölçülerinde olup, ön yüzü sık motifli sumak, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 10). Çözü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün olan heybenin her iki cep kısımlarının uçlarında başları püsküllerle sonuçlanan birer bağlama ipi yer almaktadır.

Dıştan ve içten birer Kafkas şeridi ile sınırlandırılan tek bordür yanlarda tek sıra, uç kısımlarda iki sıra halinde içleri alternatifli renklerle doldurulmuş zikzak motiflerinden meydana gelmektedir.

Gözlerin ön yüzeyleri alternatif renkli, vevrek şeklinde yerleştirilen ve üzerlerinde çengelli kare motiflerin yer aldığı şeritlerden oluşan bir kompozisyon şeklinde düzenlenmiştir. Çengelli karelerin her birinin içleri farklı renklerle doldurulmuştur. Oldukça renkli bir kompozisyona sahip olan heybede kırmızı, pembe, kahverengi, siyah, beyaz, sarı, turuncu, mavi, yeşil, bordo, lacivert renkler kullanılmıştır.

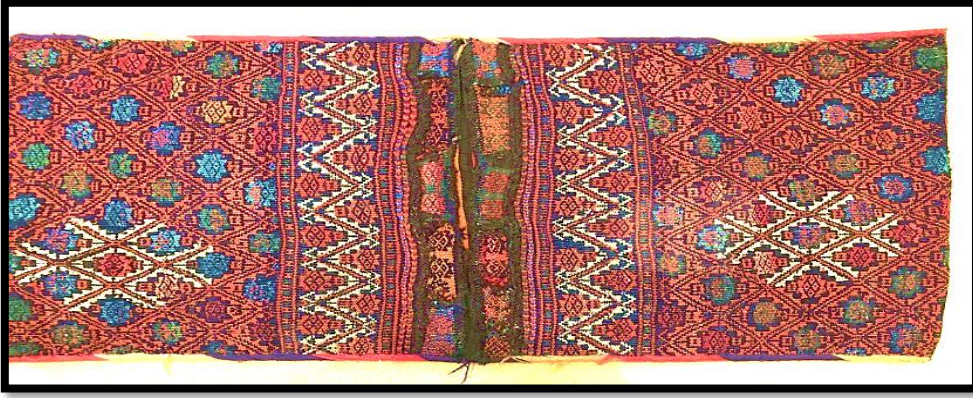

Foto. 11. Ağrı-Doğubayazıt yöresi sumak heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

İki cep ve bir dar ağ kısmından meydana gelen 11. heybe 56 x 109 cm. ölçülerinde olup, ön yüzü sık motifli sumak, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 11). Çözümlü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir.

Heybenin gözleri lacivert zemin üzerine pembe renklerle eksene göre bir kaydırılmış, içlerinde mavi, kırmızı, yeşil renkli göz motiflerinin yer aldığı dilimli baklava motiflerinin oluşturduğu bir kompozisyon şeklinde düzenlenmiştir. Gözlerin iki yüzünde baklava motiflerini sınırlandıran pembe rengi yerine beyaz renk kullanılarak birer pıtırak motifli oluşturulmuştur. Gözlerin ağız kısımlarını beyaz renkli zikzak bir şerit sınırlandırılmıştır. Dokumada pembe, siyah, beyaz, lacivert, mavi, yeşil, turuncu renkler kullanılmıştır.

3. DEĞERLENDİRME

Ağrı'da geleneksel el dokumacılığı yöre halkının en önemli geçim kaynaklarından birisi iken günümüzde bütün Anadolu'da olduğu gibi yaşam biçiminin değişmesi ve geçim kaynaklarının farklılaşması ile bu alana olan ilgi giderek azalmıştır. Karakteristik özellikleri bulunan yöre dokumalarının artık geleneksel yöntemlerle dokunmuyor olması bu zengin kültürel mirasın gün geçtikçe yöre insanının hafızasından silinmesine ve yok olmasına neden olmaktadır.

Geçmişte yöre insanının yaşantısında önemli bir yeri olan ve geleneksel el sanatları içinde ön plana çıkan heybeler karşılıklı torbalardan oluşan iki göz ve bu iki gözü ortada birbirine bağlayan ağ bölümünden oluşmaktadır. Heybe, ağın ortasında açık bırakılan yarıktan boyuna geçirilerek veya omuza alınarak gözlerden biri öne, diğeri sırta gelecek şekilde taşındığı gibi, at, eşek veya öküz sırtına asılarak da taşınmaktadır. Büyük boyutlu heybeler ise daha çok çeyiz veya giyim eşyasının konulduğu birer muhafazalık olarak kullanılmıştır.

Yöre heybelerinde boyutlar değişmekle birlikte genellikle göz bölümleri kare veya kareye yakın iki dikdörtgen parçadan meydana gelmektedir. Ortadaki ağ bir gözün yarısı kadar bir ölçüye sahiptir. Hayvan sırtında yük ve eşya taşımak için yapılan heybelerin ağ kısımları çok daha geniş tutulmuş, çeyiz veya giyim eşyası konulmak üzere dokunan heybelerde ise çok dar tutulmuştur. Yöre heybelerinde gözler ve ağın bulunduğu ön yüzde halı, cicim, zili, kilim teknikleri kullanılırken arka yüzde ise bazen tek renk, bazen de iki rengin alternatifli kullanıldığı yatay şeritler şeklinde düzenlenen düz kilim tekniği kullanılmıştır (Foto. 12).

Foto. 12. Heybelerin arka yüzleri

Halı heybelerde çözgü ipliği, atkı ipliği ve ilme ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün olup Gördes düğüm tekniği kullanılmıştır. Bu heybelerde düğüm sayısı 1 cm.² de 20 x 21 ile 22 x 23 arasında, hav yüksekliği ise 9 ile 13 mm. arasında değişmektedir. Kompozisyon olarak, yörenin diğer dokumalarında yaygın görülen motiflerin kullanıldığı halı heybelerde daha çok geniş bir bordürün çevrelediği gözler ve ağların ortalarında birer stilize iri göbek motifi bulunmaktadır. Göbek motifi olarak tırtıklı çiçek, sekiz kollu yıldız, çapraz çiçek, Türkmen aynası, çengelli baklava gibi motifler kullanılmıştır (Foto. 13). Zeminde ve göbek motiflerinin köşe boşluklarında, göbek motiflerinin iç kısımlarında veya alt ve üst sıralarında ise beştaş, sekiz kollu yıldız, göz, çakmak, bukağı, pıtırak, tırtıklı çiçek, çengelli baklava gibi motifler yerleştirilmiştir. Genellikle tek olan bordürlerde ise çiçekli suyolu, zikzak, kelebek, baklava gibi motiflerin oluşturduğu şeritlerden oluşmaktadır (Foto. 14).

Foto. 13. Halı heybelerde kullanılan göbek motifleri

Foto. 14. Halı heybelerin bordürlerinde kullanılan motifler

Kilim, cicim, zili ve sumak tekniği ile dokunan heybelerde de çözgü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir. Bu heybelerde tırtıklı yaprak, merdivenli baklava, çengelli baklava, çengelli kare, göz, koçboynuzu gibi geometrik motifler yaygın olarak kullanılmıştır. Bu motiflerin kompozisyon düzenlemesi göbekli düzenleme, kuşaklar halinde sıralama veya eksene göre bir kaydırılan motiflerin sonsuzluk prensibi doğrultusunda yerleştirilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Foto. 15). Genellikle çok sayıda olan bordürlerde ise çengel, kelebek, göz, zikzak, sıçandişi ve baklava motiflerinden oluşan şeritler kullanılmıştır (Foto. 16).

Foto. 15. Düz dokuma heybelerin göbek motifleri

Foto. 16. Düz dokuma heybelerin bordür motifleri

Yöre heybelerinden günümüze ulaşabilmiş örneklerinde yaygın olarak diğer geleneksel el dokumalarında karşımıza çıkan yöreye özgü geometrik motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Son yıllarda iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi ile etkileşim arttığı için Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi (Acun 1996: 15-19) Ağrı yöresinde de geç örneklerde kullanılan motiflerde yozlaşma ve karakteristik özelliklerin bozulması dikkat çekmektedir.

Renk olarak yünün doğal renkleri ve kökbozlarının yanı sıra geç örneklerde sentetik bozaların yaygın kullanıldığı heybelerde yöre dokumalarının karakteristik özelliği olan şiddet derecesi yüksek renklerin daha çok tercih edildiği görülmektedir. İncelenen örneklerin tarihleri sahiplerinin ifadelerine göre ortalama 40 ile 90 yıl aralığında olduğu anlaşılmaktadır.

Ağrı yöresi heybe dokumaları motif özellikleri ve kompozisyon düzenlemesi olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde Van (Karahan & Kulaz & Taş, 2008; Mercan, 2018), Bitlis (Sökmen, 2013; Sökmen, 2015), Iğdır (Çetin-Polat, 2019) Kars (Ergüder, 2009) illeri ile Kafkas bölgesi (Yanar, 2019) ve Batı İran (Çelik, 1999) etkilerini taşır. Ancak bu etkileşimin doğrudan olmayıp motiflerin yorumlanarak yöreye özgü karakteristik motiflere ve kompozisyon düzenlemelerine dönüştürüldüğü görülmektedir.

4. SONUÇ

Taşıma ve depolama amaçlı üretilmiş yöre heybeleri, farklı dokuma teknikleri, zengin kompozisyon, renk, motif ve desen özellikleri ile yöre dokumaları içinde özgün bir yere sahiptir. Geçmişte yöresel yaşam biçiminin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan bu dokumalar, teknolojinin hızlı gelişmesi sonucunda yaşam biçiminde meydana gelen değişiklikler nedeniyle giderek kaybolmuş, gün geçtikçe yöre insanının hafızasından silinmesine neden olmuştur. Günümüze ulaşabilen örnekler ise uygun koşullarda saklanmadığı, yeterli hassas bakım ve koruma sağlanmadığı için gelecek nesillere ulaştırılması zorlaşmaktadır.

Binyılların mirası olan bu ata yadigarı kültür varlıklarının toplum hafızasında yeniden canlandırılması, devamlılığının sağlanması ve genç nesillere aktarımı yörede geleneksel el dokumacılığına verilecek önemle gerçekleşecektir. Kamu kuruluşları tarafından desteklenecek projeler ile var olan genç kadın nüfusun dokuma

yapmaya teşvik edilmesi, kadın iş gücünü aktif hale getirilmesini sağlayacağı gibi bu dokumaların turistik eşya olarak pazarlanması yöre insanına ek gelir de getirecektir. Ayrıca ilde bir müze olmadığı için yöre kültürünün devamlılığı açısından bu dokumaların uygun koşullarda saklanması, belgelenmesi ve kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlanması kültürel mirasımızın korunması açısından büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Acun, H. (1998). “Türk Halı Sanatında Yozlaşma”, Türk Soylu Halıların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi başkanlığı Yayınları, Kayseri: 15-19.
- Çelik, A. (1999). “Anadolu, İran ve Kafkasya Halı Etkileşimi”, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. 5: 15-27.
- Çetin, Y. (2010). “Ağrı Yöresi Halı Yastıkları”, Sanat Dergisi, S.17: 61-69.
- Çetin, Y. (2012). Tarihi Kalıntıları ve Kültürel Değerleri İle Ağrı, Ağrı İbrahim Vakfı Yayınları, Ankara.
- Çetin, Y. (2019). Ağrı Geleneksel El Dokumaları Kataloğu, Hiper Yayınları, İstanbul.
- Çetin, Y. & Polat, C. (2019). “Geleneksel İğdır Dügümlü Dokumalarının Teknik, Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri”, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 19: 233-244.
- Ergüder, A. A. (2009). “Kars Yöresi Düz Dokumaları”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Görgünay, N. (1975). Doğu Yöresi Halıları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Ölmez, N. F. & Etikan, S. (2014). “Muğla Yöresi Heybe, Torba ve Çuval Dokumaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi (Art-E), Teke Yöresi Kültürel Değerleri Özel Sayısı: 56-82.
- Karahan, R. & Kulaz, M. & Taş, E. (2008) Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Kilim Kataloğu-III, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Van.
- Mercan, Ü. M. (2018). “Yöresel El Sanatlarında Van Halısı”, Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.1: 2401-270.
- Sökmen, S. (2013). *Bitlis Yöresi El Dokumacılığı*, Sanatta Yeterlilik Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.
- Sökmen, S. (2015). “Bitlis Etnoğrafya Müzesinde Bulunan Düz Dokumalar”, Arış Dergisi, S.11: 81-95.
- Yanar, A. (2019). “Azerbaycan Halı Müzesi”, Akademik Sanat, S.4/7: 26-43.